

LUKIJALLE

uomalaiseen kansanperinteeseen kuuluvien uskomusolentojen joukossa piru eli paholainen on myöhäinen tulokas. Keskiajalla alkaneen kehityksen myötä kristinusko vähitellen syrjäytti kansanuskon kriminalisoiden ”pakanallisten” jumalien ja muiden yliluonnollisten olentojen palvelemisen ja niihin uskomisen. Tilalle se antoi paholaisen, Jumalan vastustajan, josta tuli sekä kirkon oppien että niitä myötäilevien kansanomaisten käsitysten mukaan kaiken pahan ja vahingollisen edustaja.

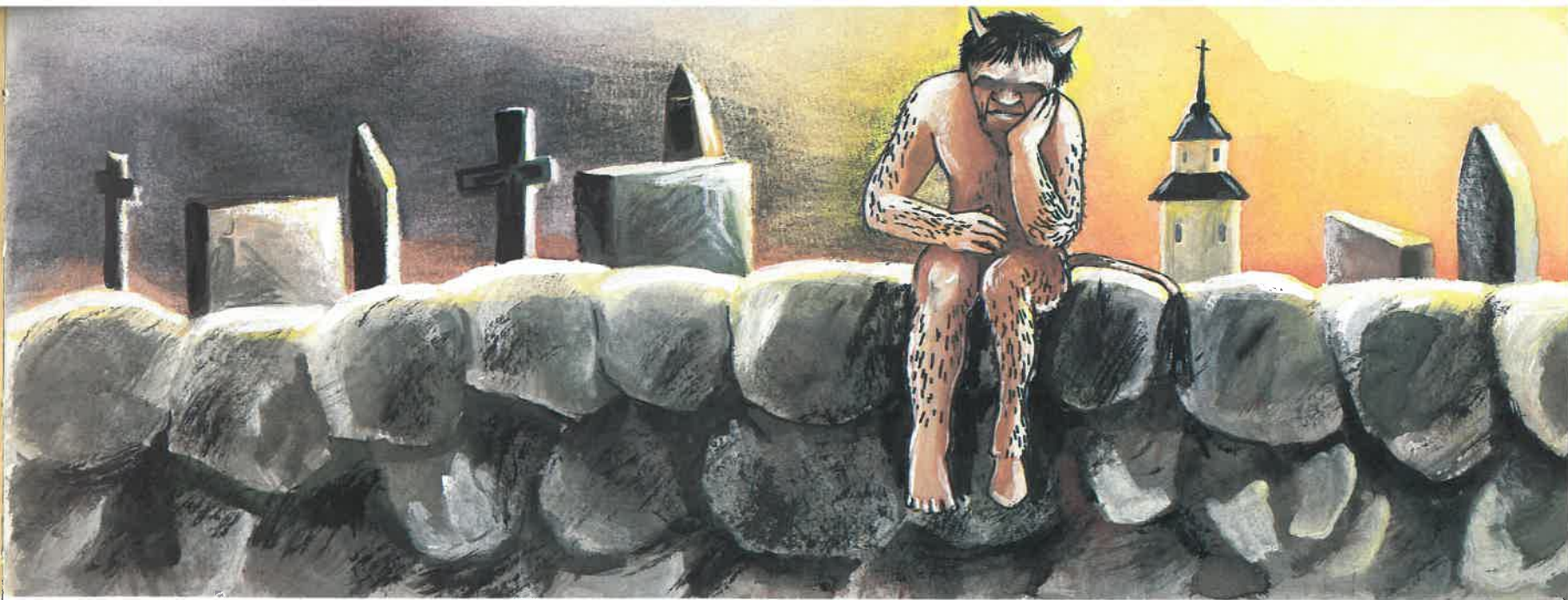
Katolisen kirkon valtakaudella käsitys paholaisesta pahan henkilöitymänä levisi kansan keskuuteen lähinnä kirkkomaalausten kautta. Nämä aikansa sarjakuvat sekä visualisoivat jo tunnettuja kertomuksia että kirvoittivat mieliä uusien sepittämiseen. Niiden avulla juurtui kansaan myös käsitys pirun ulkomuodosta sarvineen, häntineen, karvoineen, pukinsorkkineen tai hevosenkavioineen. Vasta myöhemmin tuli tämän hirviötyypin rinnalle tarinoiden herrasmiespiru, jonka oikean olemuksen osoittaa ratkaisevalta hetkellä paljastuva eläimenjalka.

Kirkkomaalausten tehtävä oli muistuttaa aiheillaan paholaisen jatkuvasta läsnäolosta jokapäiväisessä elämässä ja arkisissa askareissa. Sama näkemys entisestään vahvistui uskonpuhdistuksen jälkeen, kun protestanttinen kirkko Lutherin oppien mukaisesti nimitti paholaisen päävastustajakseen. Selittämällä kansanuskoon kuuluneet haltijat ja vainajaolennot paholaisen apureiksi tai ilmentymiksi kirkko vahvisti kristinuskon dualistista perusasetelmaa ja lujitti kansan uskoa paholaisen olemassaoloon.

Tämä paholaisusko on jättänyt jälkensä suomalaisessa kansanperinteessä uskomuksiin, tarinoihin, legendoihin, satuihin, kaskuihin, pilasatuihin, kvasimyytteihin ja sananparsiin. Näissä piru esiintyy monihahmoisena ja monitoimisena olentona, jolla on useita rooleja moralistista veijariin ja luojajumalan kilpailijasta nolattavaan antisankariin.

Suurin osa pirun toimintaa kuvaavasta kertomusperinteestä on uskomustarinoita eli kansanomaisemmin: kummitusjuttuja. Yleensä niillä on varoitusfunktio eli ne antavat esimerkin, jota ei pidä seurata. Niissä piru kiusaa, viekottelee, riivaa ja mellastaa, mutta myös rankaisee synneistä ja normien rikkomisesta. Sen lisäksi, että piru houkuttelee pahaan, se myös huolehtii, että paha saa palkkansa: kiroilija, kortinpelaaja, juoppo, tanssija, pyhätyöntekijä, vääryydentekijä, väärinvannoja, itsemurhaaja ym. kohtaavat kohtalonsa tai saavat ikimuistettavan opetuksen.

Piru myös auttaa ja palvelee niitä, jotka ovat tehneet sen kanssa sopimuksen maallista hyvää saadakseen. Näille se kantaa säkeittäin rahaa, mutta kuoleman koittaessa heidän sielunsa on pirun oma ja joutuu kadotukseen. Usein piru kuitenkin viime hetkellä petetään ja sille lupautunut pelastuu. Tällaiset tarinat kuvastavat koko kristilliselle traditiolle tyypillistä ambivalenttia suhtautumista paholaiseen: se on toisaalta pelottava, mutta toisaalta tyhmä ja hyväuskoinen, jonka voi viekkaudella voittaa.

Pirutarinoita on tunnettu kaikkialla Suomessa, mutta joidenkin aiheilmien levineisyys on maantieteellisesti rajallista. Esimerkiksi friimuurarijutut eli tarinat paholaisen kanssa liitossa olevista vapaamuurareista ovat olleet vain länsisuomalaista perinnettä, joka on alunperin Keski-Euroopasta ja Ruotsista peräisin. Niitä on kerrottu erityisesti herraskartanoiden torpparien ja palvelusväen keskuudessa.

Lähinnä vain savolaisalueille on puolestaan ollut tyypillistä, että piru on saanut alunperin muille ylliluonnollisille olennoille kuuluneita tehtäviä ja tarinamotiiveja. Tästä syystä piru on ollut etenkin Itä-Suomessa varsin hallitseva hahmo kansanperinteessä. Siksi sitä tavataan myös vainajaolentona, haltijana, tonttuna, varallisuuden kartuttajana, parana, metsänhaltijana, vuorenpaikkona, aarteenhaltijana, tautidemonina, painajaisena, kummituksena ja jättiläisenä.

Pirutarinoiden kertomiseen ja yleensäkin pirusta puhumiseen liittyy sanatabu: pirun nimeä ei sovi mainita, sillä se olisi pirun kutsumista. Siinä paha missä mainitaan. Tästä sanatabusta johtuu, että pirulle on annettu mitä erilaisimpia ja eriskummallisimpia nimiä, jotka samalla kuvaavat sen ominaisuuksia sekä sitä, suhtaudutaanko siihen vakavasti vai leikillisesti. Näitä pirun ja samalla kirosanojen kiertoilmauksia eli eufemismejä ovat mm. vihtahousu, tilkkuhattu, rietas, pörö, pentele, peijakas, vanha kehno, luisuotsa, sarvipää, häntäheikki, musta enkeli, pimeyden ruhtinas jne. Esimerkiksi Viljakkalassa on sanottu, kun jotakin tavallisuudesta poikkeavaa on tapahtunut: Kyllä nyt on Vanha Erkki irti!

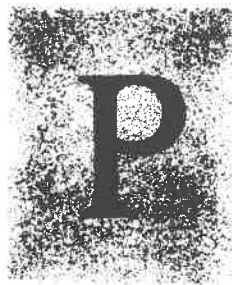
Pirutarinoissa on keskeisintä kysymys hyvän ja pahan vastakohtasta, joka näytetty niissä yleensä kristillisen moraalin mukaisena. Tähän kirjaan sisältyvän kokoelman tarkoituksena ei ole propagoida sitä maailmankuvaa, joka useimpiin tarinoihin sisältyy, vaan tuoda hyvän ja pahan problematiikka pohtimista varten esiin siltä kannalta, jolta suomalaiset ovat sitä vuosisatojen ajan katsoneet. Varsinkin lapsille näitä kertomuksia luettaessa on syytä muistaa, että pirujuttujen kuvastama tapa käsittää ja kuvata pahan olemus ei ole välttämättä ainoa mahdollinen.

Kirjan kertomukset ovat peräisin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston kokoelmista. Taiteen keskustoimikunta on myöntänyt kohdeapurahan tekstien toimittamiseen. Tekstejä on yhdistelty, lyhennelty ja pidennelty siinä tarkoituksessa, että ne toimisivat ensisijaisesti juttuina eikä arkistomuistiinpanoina. Vaikka näitä tarinoita ei enää suullisesti kerrotakaan, piru ei ole hautautunut sen paremmin kirkon kuin kansanperinteenkään arkistoihin. Pirun uskotaan elävän edelleenkin.

Pertti Anttonen

PAHAN KAHLEET

iru oli helvetinpajassa takomassa ja teki Jumalalle jukkoköyttä, jolla kahlitsisi tämän. Luoja tuli pajan ovelle ja kysyi:

– Mittees niistä tehhään?

Piru vastasi:

– Tästä tehhään Jumalalle jukkoköyttä, kaikkivaltiaalle kahlehia. Sitten piru kysyi, tietääkö vieras miten paksu kaula Jumalalla on.

Luoja vastasi, että se on samankokoinen kuin itse paholaisella.

– Koettelepas ommaan kaulaas, tullooko käypänen, kehotti Luoja

vielä.

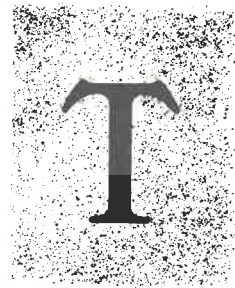
Pirun ei käynyt itsensä koetella kahletta omaan kaulaansa, joten se pyysi vierasta tekemään sen puolestaan. Mutta samalla se varoitti:

– Älä sule sulukimeen, äläkä paina palakimeen, äläkä lukkoon lukihe.

Luoja ei tietenkään malttanut olla sulkematta ja lukitsematta, joten niin jäivät kahleet pirun kaulaan. Siitä lähtien on paholainen ollut kahlittuna. Kahleista päästäkseen piru koettaa hangata ja viilata niitä poikki sekä lyö niitä suurella lekalla. Jokaisella lyönnillä kahleet ohenevat, kunnes ne ovat lopulta vain hiuskarvan paksuiset. Kun pääsiäisenä kirkossa ihmiset yhtyvät lauluun ”Kristus on ylösnoussut”, silloin piru ulvah-
taa itkemään. Kahleet tulevat nimittäin taas entisen paksuisiksi eikä piru pääsekään va-
paaksi. Sitten se aloittaa uudelleen hankaamisen, viilaamisen ja lekalla lyömisen ja sitä
jatkuu taas seuraavaan pääsiäiseen, aina tuomiopäivään ja maailmanloppuun saakka,
jolloin kahleet lopulta murtuvat ja paha pääsee maailmassa irralleen.

Kerrotaan, että pirusta olisi hyvä, jos joku pyhänä hioo rautaa, esimerkiksi veistä tai kirvestä; tai raaputtaa veitsellä pataa. Silloin näet pirun kahleet ohenevat. Samasta syystä on pataa pestäessä pestävä sankakin, sillä sangan ruostuessa myös pahan kahleet ruostuvat.

LAUTAMIEHEN- NAHKAISET KENGÄT

alon isäntä Urjalasta oli kovasti kiroillut sitä, kun hänen kengänpohjansa kuluivat aina heti rikki. Silloin tuli piru ja sanoi isännälle:

– Minä tuon sinulle niin lujat kengät, että ne kestävät varmasti koko vuoden. Jos saat kengänpohjasi siihen mennessä rikki, lupaan etten vaadi sinulta mitään vaan saat pitää ne ilmaiseksi. Mutta jos ne pysyvät ehjinä, saan sinut omakseni.

Isäntä suostui pirun ehdotukseen. Hän piti kenkiä lähes vuoden loppuun eivätkä ne näyttäneet vielä vähääkään kuluneilta. Isäntä rupesi jo pelkäämään, että nyt piru vie hänet. Niinpä hänen oli keksittävä keino millä saisi kengänpohjat rikki ennen vuoden loppua. Hän vei kengät hautausmaalle ja hautasi ne sinne. Jonkin ajan kuluttua hän kaivoi ne ylös ja ryhtyi tahkoamaan pohjia kunnes ne lopulta hajosivat.

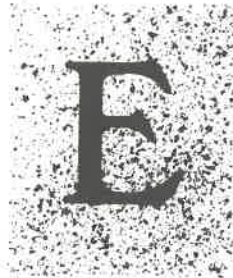
Kun vuosi tuli täyteen, piru tuli katsomaan kenkiä. Isäntä näytti pohjia ja sanoi, etteivät ne kestäneet lähellekään vuoden loppua. Tätä piru ihmetteli kovasti ja sanoi:

– Pitihän niiden kestää, kun minä ne vanhasta lautamiehen nahasta tein!

Sitten piru otti risat kenkensä isännältä ja lähti. Eikä saanut isäntää omakseen.

SYYTÖN PIRU

mäntä oli tuvassa ompelemassa. Sattui neula putoamaan kädestä eikä hän sitä heti löytänyt.

– No piruko sen neulan nyt vei! hän huudahti.

Silloin kuului ääni:

– En minä ole sitä mihinkään vienyt, se on tuossa lattianraossa.

Turhaan on vihtahousu saanut syytökset niskaansa muulloinkin. Ähtärissä eräs vaimoihminen meni laiturille katsomaan lehmäänsä ja näki, että se oli vajonnut suohon. Emännälle tuli kiire hakemaan apua ja mennessään hän sanoi, että piru on sen lehmän sinne painanut.

Vihtahousu sattui olemaan lähistöllä, ja kun se kuuli itseään syytettävän aivan suotta, se nosti lehmän ylös sillä aikaa kun vaimo oli hakemassa apuväkeä.

– Ylös Ynnikki ojasta, sanovat minun pudottaneen vaikken ole koskenutkaan, loihti piru.

Sitten se meni pensaan taakse kuuntelemaan, mitä sanottaisiin kun lehmä onkin jo pelastettu. Pian vaimo tuli takaisin ja näki lehmänsä päässeen ylös. Tästä ilahtuneena hän huudahti:

– Hyvä Jumala sen on varmaan nostanut.

Silloin vanha vihtahousu huokasi pahoilla mielin:

– Niinhän se on. Aina minua syytetään pahasta. Ja silloinkin kun hyvää teen, saa toinen kiitoksen.

KORTTIPAKKA VIRSIKIRJAKSI?

K

erran piru kulki komean herrasmiehen muodossa ja liittyi juopottelevien kortinpelaajien seurueeseen. Pelaajat olivat mielissään uudesta pelitoverista ja pelasivat sekä juopottelivat entistä ahkerammin. He jatkoivat myöhään yöhön eivätkä enää juovuspäissään ymmärtäneet epäillä, miksi uusi pelitoveri voitti heidät joka pelissä.

Sattui sitten eräältä pelaajalta putoamaan kortti lattialle. Hän

kumartui nostamaan sen ylös ja silloin hän huomasi, että herrasmiehen toinen jalka oli ikäänkuin hevosen kavio. Hän kalpeni ja ilmoitti lopettavansa pelin, luikki äkkiä ulos ja lähti kypälämäkeen niin lujaa kuin pääsi.

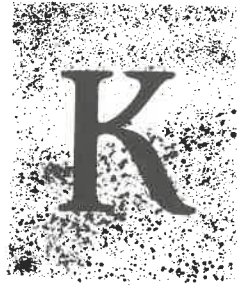
Nyt muutkin ymmärsivät, mistä oli kysymys. He tuumivat miten pirun saisi karkeitetuksi, mutta kukaan ei tietänyt siihen keinoa. Herrasmies virnisteli heille ja kuunteli heidän hätäistä neuvotteluaan vahingoniloisena. Eräs miehistä muisti lapsena kuulleen, että virrenveisuulla voi pirun saada pakenemaan. Mutta kuka heistä taisi veisata? Ei kukaan, eikä ulkoa ainakaan.

- Olisipa nyt virsikirja, huokailivat miehet kauhusta vapisten.
- Tuossa on, sanoi piru ja osoitti korttipakkaa.

Nyt syöksyivät miehet kauhuissaan ulos ja pakenivat henkensä edestä. Piru seurasi heidän kintereillään ja nauroi pilkallisesti. Samassa kuitenkin kukko lauloi ja piru pakeni paikalta. Jälkeensä se jätti pahanhajuisen käryn.

TANSSIN PAULOISSA

erran eräässä eteläsuomalaisessa kylässä talon isäntäväki lähti vieraisille ja aikoi olla yötä poissa. Silloin talon muu väki järjesti tanssit taloon, sillä tilaisuus siihen oli nyt mitä parhain. Paikalle saapui myös kylän kaunein tyttö, joka oli hyvin tanssinhaluinen. Hän oli niin innokas tanssimaan, että aina kävellessäänkin hän nyttytti itseään kuin tanssiessa. Häntä ei mikään pitänyt paikallaan ja missä vain soitettiin, siellä oli myös tämä tyttö, joka ei milloinkaan saanut mielestään tarpeeksi tanssittua.

Juuri kun tanssi oli tuvassa parhaimmillaan, ulkoa kuului kovaa kulkusten kilinää. Tanssi taukosi. Kaikki luulivat isäntäväen palanneen kotiinsa. Hevonen pysähtyi rappujen eteen ja tupaan astui hienosti pukeutunut herrasmies. Hän sanoi heti:

– Ken teistä on seudun parhain tanssija, hän tulkoon tanssimaan kanssani!

Moni paikallaolijoista halusi näyttää vieraille taitojaan, mutta ennenkuin mies ehti katsahdamaankaan kaikkiin halukkaisiin, hän näki kylän kauneimman tytön ja otti hänet heti parikseen. Hän riisui hattunsa ja viittansa ja sanoi pelimannille:

– Soitapa nyt parasta mitä osaat!

Soittaja aloitti kiperän polkan ja mies ryhtyi tanssittamaan tyttöä viheltäen samalla kiihottavaa säveltä. Kohta yhtyivät muutkin mukaan ja pian oli lattia täynnä iloisia tanssijoita. Jopa talon vanhaemäntä, joka oli maannut sairaana sängyssä, nousi ylös tanssimaan.

Tanssin tahti oli vinha ja nopeasti siinä parit hengästyivät. Vieras mies ja tyttö tanssivat kuitenkin edelleen ja lisäsivät yhä vauhtiaan, kun muut vähitellen siirtyivät sivulle ja jäivät ihmeissään katsomaan tuota riehakasta paria. Tyttö rupesi jo väsymään. Häneltä hajosivat kengät ja niiden palasia lenteli ympäri tupaa.

Ihmiset pyysivät tanssijaa lopettamaan, mutta mies ei tästä välittänyt vaan veti

tyttöä mukanaan vaikka tämä oli jo aivan nääntynyt. Silloin ihmiset käskivät pelimannia lopettamaan soittonsa, mutta tämä vastasi:

– En voi, sillä sormeni painavat väkisin kieliä!

Lopulta kun mikään muu ei näyttänyt auttavan, eräs nuorukainen tempasi puukonsa ja leikkasi sillä viulun kielet poikki. Samassa soitto lakkasi ja mies lopetti tanssinsa. Hän laski hervottoman tytön lattialle ja poistui äkkiä tuvasta. Lumous katosi ja miehen astuessa ovesta ulos huomattiin, että hänellä oli toisena jalkana pukin sorkka. Itse paholainen oli ollut heitä tanssittamassa ja rytmin huumaan kiihottamassa!

MITEN VIHTA- HOUSULTA SAADAAN OPPIKIRJA?

K

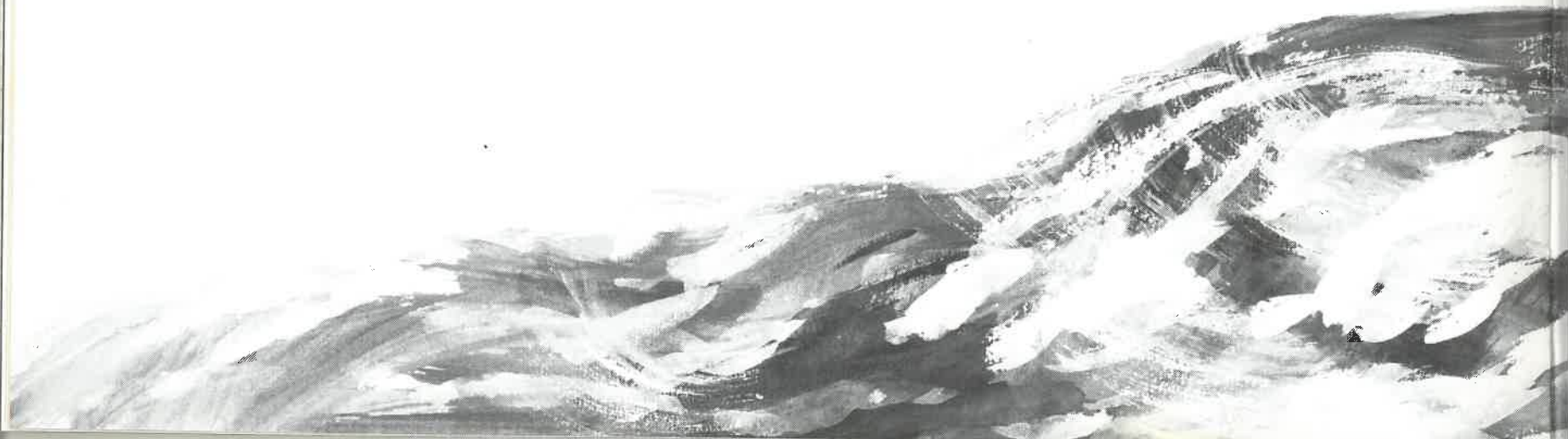
un haluaa tulla hyväksi soittajaksi, pitää mennä soittimensa kanssa kolmena torstaina sellaiselle koskenkivelle, jonka ympärillä on aina pohjoiseen virtaava vesi. Sellaisessa paikassa esi-isätkin ovat käyneet oppikirjat saamassa, sillä sinne tulee itse vihtahousu opettamaan.

Koskenkivellä soittajan on istuttava myötävirtaan ja soitettava itseksensä sitä mitä osaa. Kolmannella kerralla tulee selän taakse piru, joka kysyy:

– Mitä asiaa?

Silloin pitää luvata itsensä pirulle sanoen:

– Saat minut, jos opetat minut hyväksi soittajaksi.

Piru ottaa soittajan vasemman käden nimettömästä sormesta verta ja kirjoittaa sillä tämän nimen kirjaansa. Sen jälkeen pitää olla vielä lunnaat: valkean lampaan vuona, josta piru saa itselleen uuden kirjan kun entinen täyttyy nimistä. Sitten vihtahousu rallattaa vanhat ja uudet sävelmät, polkat, polskat ja katrillit, jotka kaikki soittaja heti oppii.

Mutta ellei pidä varaansa, piru vie soittajan heti mukanaan. Se nimittäin sitoo soittajan vyöllä itseensä ja siksi pitää piilottaa selän taakse puukko tai partaveitsi, joka katkaisee vyön kun piru siitä nykäisee. Ojennettuaan soittajalle oppikirjan piru huutaa:

– Nyt on soitot soitettuna, nyt hypätään alas!

Silloin vyö katkeaa ja soittaja pelastuu pirun joutuessa yksin kosken pyörteisiin.

